

DATE NOI PRIVIND ACTIVITATEA OCULIȘTILOR PROVINCIALI AI TRANSILVANIEI (1821—1854).

Carolina Lázár Színi

Inițierea în anul 1812 a spitalului civil din Tg.-Mureș — primul de acest gen în Transilvania — a marcat un pas important în istoria ocrotirii sănătății din Ardeal (1). Instituirea postului de oculist provincial cu sediul la Tg.-Mureș — măsură de centralizare sanitară a regimului habsburgic, menită să țină pasul cu dezvoltarea impetuoasă pe plan european a oftalmologiei — se înscrie tot ca un fapt important în istoria medicinei patriei noastre.

În Ardealul semifeudal, în lipsă de medici titrați, oftalmologia a fost practică chiar în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea de chirurghi empirici și oculiști ambulanți, majoritatea veniți din peninsula Balcanică. Între ei vom găsi și empirici foarte destoinici.

Condițiile sociale mizere, de la sfârșitul sec. al XVIII-lea și de la începutul sec. al XIX-lea din Transilvania — generate de exploatarea socială, bolile infecțioase (variola), alimentația unilaterală, posturile religioase stricte în rîndul popu-

lației ortodoxe (3) — au avut drept urmare creșterea afecțiunilor oculare (cecitate cataractă, hemeralopie), augmentate și prin apariția cazurilor de trahom.

La 12 martie 1791, prin Decretul Leopoldian nr. 1295 (4), în imperiul habsburgic a fost înființat postul de oculist oficial, funcție care mai târziu de drept le-a revenit profesorilor de oftalmologie (5).

Dar înainte de această reglementare generală Ion *Piuariu Molnar* (1749—1815) — în acel timp „singurul medic de ochi cu examen validat“ în Ardeal — în anul 1776 a fost numit în postul de oculist al Transilvaniei (6), având printre altele obligația de o consulta gratuit toți bolnavii nevoiași, care de altfel îl căutau la Sibiu (7). Din 1791, cînd *Piuariu Molnar* a fost numit și profesor de oculistică la Liceul medico-chirurgical, el făcea consultații gratuite și la Cluj, în perioada de vară (iunie—iulie—august), cînd își ținea prelegerile (8).

Piuariu Molnar a cerut în mai multe rânduri (1778, 1807) înființarea unui spital de ochi pe țară (6), dar propunerile sale nu au fost primite cu sollicitudine. Acest fapt a influențat în mod negativ atât asistența oftalmologică, cât și învățămîntul practic de la Liceul medico-chirurgical din Cluj.

Un pas însemnat în asistența oftalmologică a bolnavilor nevoiași din Transilvania, a constituit-o înființarea prin ordonanță aulică din 6 apr. 1821 a postului de oculist provincial (5), în fruntea căruia urma să fie numit un alt oftalmolog decît profesorul de la Liceul medico-chirurgical din Cluj. Drept sediu permanent al oculistului provincial — ales prin concurs, beneficiind de un salariu de 400 de florini — s-a fixat orașul Tg.-Mureș. Acesta avea obligația de a vizita între luniile mai—septembrie orașele mai mari ale Transilvaniei, pentru a trata în mod gratuit bolnavii nevoiași, a căror listă urma s-o înainteze în mod sistematic Guberniului. „Edictum Publicationis“ a noului post, care cuprinde drepturile și îndatoririle oculistului provincial, a fost primit de magistratul orașului Tg.-Mureș la 2 oct. 1821 pentru a fi adus la cunoștința tuturor medicilor, fizicușilor și chirurșilor din localitate. Dar — după cum reiese din răspunsul din decembrie al magistratului orașului către Guberniu — „nici unul din ei nu s-a oferit pentru a ocupa postul de oculist“ (9).

În cele din urmă, în acest post a fost numit chirurgul Iosif *Braun*, slovac de origine, stabilit la Brașov (10). Nu am găsit pînă în prezent date care să ateste vreo activitate depusă la Tg.-Mureș de către *Braun*, care — trăind mai mult timp și în Țara Românească — probabil nici nu și-a ocupat postul, așa cum a mai procedat și în alte cazuri similare.

Postul de oculist provincial este scos din nou la concurs pentru 1 mai 1823 (5). Prin decretul nr. 2900 din 22 aug. 1823 oculist provincial al Transilvaniei a fost numit medicul Friedrich *Fabini* (1788—1864), născut la Mediaș, cu studii la Tübingen și Pesta, fizicuș al comitatului Bistrița. În decretul gubernial se specifică din nou, că: „Numitul oculist provincial — locuind de acum înainte la Tg.-Mureș — este obligat a trata pe toți bolnavii de ochi și a asigura în mod gratuit, pe speșele casei provinciale, medicamentele necesare pentru cei săraci“ (11). El e obligat ca în fiecare an să consulte în toată țara bolnavii și să viziteze la domiciliu pe cei cu boli grave.

Pe baza datelor Arhivei din Tg.-Mureș, activitatea lui *Fabini* poate fi urmărită pe o perioadă de 8 ani. În tot acest răstimp el a trebuit să ducă o luptă susținută contra îngustimii de vederi a magistratului orașului, pentru a putea asigura o asistență corespunzătoare pacienților săi și în vederea înființării unei secții spitalicești pentru bolnavii de ochi.

Fabini, după numirea sa — așa cum îi cerea funcția — se află la Tg.-Mureș, locuind „nu pe un fond nobiliar... ci într-o locuință civilă“ (idem). Oculistul pro-

vincial în cea mai mare parte a anului — cînd nu era obligat să „circule“ prin Transilvania — își desfășura activitatea la Tg.-Mureș. Una din obiectivele sale majore era aceea, de a găsi spațiul corespunzător găzduirii bolnavilor sub tratament și a pacienților pe care urma să-i opereze. Este probabil că la stăruințele sale a fost emis decretul aulic din decembrie 1823, comunicat conducerii spitalului din Tg.-Mureș de către Guberniu, care dispunea ca: „una sau două camere din spitalul provincial să fie cedate pentru a putea adăposti bolnavii de ochi, aflați sub tratamentul oculistului provincial“ (ibidem). La această dispoziție Comisia Nosocomială răspunde cu regret, că nu poate face față cererii „din cauza spațiului redus al spitalului provincial din localitate, care mai ales în perioada de primăvară și toamnă devine neîncăpător pentru primirea bolnavilor săraci“ (ibidem). Într-adevăr, în perioada dată, spitalul din Tg.-Mureș avea numai 12 paturi.

În urma acestui refuz, la 2 aug. 1824 Guberniul Transilvaniei, de comun acord cu oculistul provincial *Fabini*, cere ca magistratul orașului să amenajeze cât mai repede „o casă corespunzătoare pentru bolnavii de ochi“ (ibidem). Vor trece însă încă 3 ani, pînă ce această dispoziție va fi respectată, perioadă din care nu deținem nici o dată cu privire la activitatea lui *Fabini* la Tg.-Mureș. Din cercetările lui *Huttmann* (10) reiese că în această perioadă oculistul provincial *Fabini* a trecut de mai multe ori pe la Brașov, iar începînd din anul 1826 s-a stabilit la Mediaș.

Drept motiv al părăsirii orașului Tg.-Mureș, *Fabini* invocă într-un memoriu înaintat magistratului orașului la 8 mart. 1827 — refuzul din anul 1824, în care i-se comunica că: „în spitalul provincial din Tg.-Mureș nu se află nici o cameră care ar putea să fie cedată bolnavilor de ochi de sub tratamentul său“. Drept urmare — scrie *Fabini* — de acum înainte el va aplica bolnavilor de ochi din orașul Tg.-Mureș și din scaunul Mureș același regim ca „bolnavilor suferinzi de ochi din întreaga provincie a Transilvaniei“, deci îi va trata doar timp de cîteva săptămîni cu ocazia descinderilor oficiale, efectuate la Tg.-Mureș (12).

În loc să întreprindă lucrări de amplificare a vechiului spital cu un spațiu într-adevăr redus, magistratul orașului — Tg.-Mureș avînd pe atunci 6.000, iar scaunul Mureș 35.000 de locuitori — s-a resemnat ca oculistul provincial *Fabini*, de altfel un operator excelent, să petreacă la Tg.-Mureș doar o lună pe an, asigurîndu-i în acest scop între 30 martie și sfîrșitul lui aprilie 1827 un „quartir“ cu 2 camere amenajate cu toate cele necesare, la casa tăbăcarului *Molnar* Mihail (idem) din strada Dinnyeföld de atunci (actuala str. Cuza Vodă, în porțiunea de lingă podul Mureșului). Acest „quartir“ provizoriu, funcționînd ca un fel de ambulanță, poate fi privit drept începutul asistenței oftalmologice spitalicești din Tg.-Mureș.

Din datele arhivistice reiese că în anul 1829—30, oculistul provincial a stat timp mai îndelungat la Tg.-Mureș.

La scrisoarea lui *Fabini*, prin care își anunță personal sosirea, magistratul orașului comunică „din casă în casă“ că oculistul „petrecîndu-și iarna în oraș, va cura pe cei ce bolesc de ochi, acordînd asistență gratuită celor nevoiași“ (13). În același timp îi comunică lui *Fabini* „să nu se simtă îngreunată“ în privința întocmirii procesului-verbal, despre curarea bolnavilor, care trebuie prezentat magistratului (idem). Șederea anunțată la Tg.-Mureș a oculistului — după cum se poate presupune — n-a avut loc, deoarece nici activitatea sa, nici procesul-verbal amintit, n-are urme în arhivă.

Ultima dată sigură în legătură cu activitatea de oculist provincial a lui *Fabini* datează din septembrie 1831. O rezoluție gubernială — nr. 2257/30 apr. 1831 — trimisă la Tg.-Mureș lui *Fabini*, e transmisă de către magistratul orașului la Sibiu, unde se mutase între timp oculistul (14). Fiind numit la

24 dec. 1831 fizicuș al scaunului Cincul Mare (10) — calitatea sa de oculist provincial încetează.

În urma acestui fapt, Guvernul anunță pentru data de 26. I. 1832 un nou concurs (10). Oculist provincial al Transilvaniei — cu sediul la Tg.-Mureș — e numit în septembrie 1832, fostul fizicuș al județului Dobăca, *Csipkés Sándor*, originar din Turda. *Csipkés* a fost elevul lui *Piuaru Molnar* la Liceul medico-chirurgical din Cluj. Cunoaștem chiar un memoriu al renumitului oculist român, înaintat Guvernului în 1801, în care cere pentru „tinărul medic silitor“ aprobarea să plece în Bucovina și Moldova, ca să-și poată începe practica de oftalmolog (6).

Într-o scrisoare, datată din Gherla la 21 martie 1833, *Csipkés* aduce la cunoștința magistratului orașului că la 1 mai își va începe activitatea oficială la Tg.-Mureș. Peste 14 zile — la 15 mai — înaintează magistratului o notă cu bolnavii tratați de el în primele 15 zile de activitate (15). E singura listă de bolnavi care ne-a rămas de pe urma activității lui *Csipkés* la Tg.-Mureș. În total a tratat 4 bolnavi: declarând incurabili 2 persoane tinere suferind de afecțiuni corneene și două operații reușite de cataractă la bolnavi virstnici. În luna august a aceluiași an, el a tratat la Brașov, în timp de 12 zile, 109 bolnavi de ochi, dintre care a operat 10 și a declarat incurabili 14 bolnavi.

Din cei 14 ani cât a fost oculist provincial, *Csipkés* a locuit în orașul Tg.-Mureș numai 4 ani (1833—1837), fapt consemnat în documentele privind procesul cu succesorii lui *Gábor Bodoni* — fost pacient al său din Gherla (16). O scrisoare din august 1837 a Guvernului către *Csipkés*, este transmisă de magistratul orașului la Sibiu, cu motivarea că, oculistul provincial „și-a schimbat locuința de aici la Sibiu“ (17).

Plecarea lui *Csipkés* din Tg.-Mureș e probabil în legătură cu ordonanța emisă de Guvernul la 20. IV. 1837, care limitează drepturile sale decretând că: „oculistului să nu-i se dea în mod gratuit pe speșele statului locuință, lemne de foc, luminări și bani pentru întreținerea servitorilor“ (18).

Abia la 10 sept. 1839 va vizita din nou *Csipkés* Tg.-Mureșul. În scrisoarea în care își anunță sosirea, ca și *Fabini*, cere magistratului orașului să-i pună la dispoziție „un quartir curat, luminos, corespunzător examinării bolnavilor“. Această cerere e satisfăcută fără întârziere, desemnându-i-se un imobil în str. Poklos de atunci (partea de vest a Pieții Trandafirilor de azi) în casa unui anumit *Soltész*, adunându-se din timp la această casă și bolnavii de ochi. Oculistul provincial însă probabil nu a găsit această locuință corespunzătoare, deoarece peste câteva zile se raportează că „s-au dat dispoziții ca el să primească una mai potrivită“ (19).

Din datele pe care le deținem, reiese de asemenea că *Csipkés* a vizitat localitățile mai importante ale Transilvaniei nu o dată pe an — cum era obligat — ci o dată la patru. Astfel după proxima sa vizită care va avea loc abia în mai 1843 (20), la 8 martie 1847 o circulară gubernială aduce la cunoștință și magistratului din Tg.-Mureș că, în decursul anului oculistul provincial va veni în oraș. Reinoid dispoziția că, oculistului nu i-se cuvine nici o asistență, se atrage atenția magistratului orașului ca, bolnavii de ochi să fie mai întâi examinați de fizicușul ordinar al orașului care are totodată datoria — înainte de a-i prezenta la oculist — de a întocmi și o dovadă din care să reiasă cîți din acești bolnavi au fost tratați de el și cu ce boală. În caz dacă oculistul va avea nevoie de spital, pentru acest scop să-i fie asigurată o casă potrivită“ (21).

Nu cunoaștem în ce măsură fizicușul ordinar al orașului a făcut față dispozițiilor guberniale, fapt este însă că, *Csipkés* sosește în oraș la 9 august.

venind dinspre Aiud, execută la Tg.-Mureș tratamentul bolnavilor neputincioși, care, de acum înainte, vor primi medicamentele gratuite prin farmacia locală. În același timp el declară autorităților că. „de la bun început n-am primit altă asistență decît un quartir pentru examinarea bolnavilor sâraci“ (22).

După 13 zile petrecute la Tg.-Mureș, oculistul provincial — pe atunci, în vîrstă de 67 de ani, invocînd starea precară a sănătății sale, cere să-i se pună la dispoziție cai de poștă cu care să poată pleca în ziua de 23 august 1847. Pe baza tabelului bolnavilor tratați (care însă nu s-a păstrat la Tg.-Mureș), înaintat de Csipkés, magistratul orașului eliberează oculistului provincial un certificat despre activitatea sa depusă la Tg.-Mureș (idem). E ultima dată arhivistică pe care o deținem în legătură cu activitatea de oculist provincial al lui Csipkés Sándor.

După relatările lui Pataki Dániel (23) oculistul Csipkés ar fi decedat în 1852. Postul n-a fost scos la concurs, autoritățile dîndu-și seamă că această formă de asistență a bolnavilor de ochi este și costisitoare și inefficientă. Abia în perioada care a urmat revoluției burghezo-democratice din 1848, s-a găsit o nouă soluție. La 8 ianuarie 1854, prin decret gubernial, au fost create 4 spitale pentru tratamentul bolnavilor de ochi din Transilvania (Brașov, Sibiu, Cluj, Tg.-Mureș). O circulară emisă la 17 febr. 1854 aduce la cunoștința Consiliului orășenesc, că s-a aprobat și pentru Tg.-Mureș, înființarea în vederea tratării bolnavilor de ochi, a unei secții spitalicești, unde „cei nevoiași să fie îngrijiți pe spesele statului“ (24). Dezvoltarea acestei secții oftalmologice spitalicești la Tg.-Mureș — care cu 12 paturi și avînd în frunte un medic oculist, a funcționat timp de 22 de ani, perioadă în care au fost tratați 1168 bolnavi și operați 616 (25) — constituie un alt capitol al istoriei ocrotirii sănătății din orașul Tg.-Mureș.

Sosit la redacție: 9 octombrie 1968.

Bibliografie

1. HALÁSZ B. în vol.: Spielmann I.: A hazai orvostudomány történetéből. Ed. Med., Buc., 1957, p. 33—66;
2. HUTTMANN A.: Date private a la istoricul medicinei feudale în Transilvania de sud (manuscris);
3. BOLOGA V. L., SPIELMANN I. în vol.: A hazai orvostudomány történetéből (vezi nr. 1.), p. 5—21;
4. LINZBAUER FR. X.: Codex Sanitario-Medicinalis. Buda 1853, tom. III, sect. 1., p. 639;
5. BARTOK I.: A magyar szemészet története. Ed. Acad. Bp., 1954;
6. BOLOGA V. L., SPIELMANN I., SZÓKEFALVI NAGY Z.: Contribuții noi la bio- și ergografia lui Piuariu Molnar (sub tipar);
7. IZSAK S. În vol.: Studii și cercet. de ist. med. și farm. din R.P.R. Ed. Acad., Buc., 1962, p. 184—212; și NEAMȚU AL.: în vol.: Istoria med. Studii și cercet., Ed. Med., Buc., 1957, p. 92—98;
8. SZÓKEFALVI NAGY Z., SPIELMANN I.: Rev. Med., 1967, nr. 2 p. 216—226;
9. Arhivele Statului, Tg.-Mureș — Arhiva Magistratului orașului, Acta Politica (prescîrt, A.S. Tg.-M., A.M.O., AP) 525/821;
10. HUTTMANN A.: Oculiști provinciali ai Transilvaniei (1821—1854), prezentată la secția de Ist. Med. a U.S.S.M., fil. Brașov, 9. VI. 1966;
11. A.S. Tg.-M., A.M.O., AP. 1053/1823;
12. A.S. Tg.-M., A.M.O., AP. 621/1827;
13. A.S. Tg.-M., A.M.O., AP. 1591/1829 și 1849/1830;
14. A.S. Tg.-M., A.M.O., AP. 430/1831;
15. A.S. Tg.-M., A.M.O., AP. 784/1833;
16. A.S. Tg.-M., A.M.O., AP. 604—a/1833—36;
17. A.S. Tg.-M., A.M.O., AP. 1069/1837 și 1467/1839;
18. A.S. Tg.-M., A.M.O., AP. 914/1937;
19. A.S. Tg.-M., A.M.O., AP. 1592/1839;
20. A.S. Tg.-M., A.M.O., AP. 78/1843;
21. A.S. Tg.-M., A.M.O., AP. 2607/1847;
22. A.S. Tg.-M., AP. 1266/1847;
23. PATAKI D.: Erdélyország kórházai az 1867-es évben. Cluj, 1868, p. 7;
24. A.S. Tg.-M., A.M.O., AP. 1658/1854;
25. KNÖPFLER V.: A marosvásárhelyi Országcs Kórház alapításának és fejlődésének rövid vázolata. Tg.-Mureș, 1882, p. 10.